

## YOZMA ADABIYOTNING TARIXIY MIFOLOGIK JIHATLARI TALQINI

Rasulova Maloxat

Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili va adabiyoti Universiteti.

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14233979>

**Annotatsiya.** Maqolada mifologiyaning o'zbek mumtoz adabiyotidagi o'rni, mifologik obrazlar va syujetlarning badiiy qayta ishlanishi hamda folklorizm va mifologizm tushunchalarining taqqoslanishi masalalari ko'rib chiqiladi. Maqolada shuningdek yozma adabiyotda mifologik tasavvurlarning poetik transformatsiyasi, miflarning adabiyotdagi funksiyasi va ularning zamonaviy badiiy asarlardagi roli haqida fikrlar bayon etiladi.

**Kalit so'zlar:** Mifologiya, asotiriy obrazlar, mifologik syujet, folklorizm, mifologizm, yozma adabiyot.

## INTERPRETATION OF HISTORICAL MYTHOLOGICAL ASPECTS OF WRITTEN LITERATURE

**Abstract.** The article considers the role of mythology in Uzbek classical literature, the artistic processing of mythological images and plots, and a comparison of the concepts of folklore and mythologism. The article also presents ideas about the poetic transformation of mythological images in written literature, the function of myths in literature, and their role in modern works of art.

**Keywords:** Mythology, mythological images, mythological plot, folklore, mythologism, written literature.

## ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ИСТОРИКО-МИФОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ПИСЬМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

**Аннотация.** В статье рассматривается роль мифологии в узбекской классической литературе, художественная обработка мифологических образов и сюжетов, сравнение понятий фольклоризма и мифологии. Также в статье рассматривается поэтическая трансформация мифологических представлений в письменной литературе, функция мифов в литературе и их роль в современных произведениях искусства.

**Ключевые слова:** Мифология, мифические персонажи, мифологический сюжет, фольклоризм, мифология, письменная литература.

Qadimgi mifologik tasavvurlar va asotiriy syujetlar badiiy tafakkurning shakllanishi hamda taraqqiyotida o'ziga xos sarchashma vazifasini o'taganligi uchun ham xalq og'zaki badiiy

ijodiyoti, yozma adabiyot va san'at asarlarida mifologik negizga ega bo'lgan ko'plab asotiriy personajlar uchraydi. Mifologik tasavvurlar asosida kelib chiqqan bunday obrazlar xalq xayoloti va voqelikni fantastik talqin qilish an'anasining mevasidir. Mifik obrazlar muayyan voqea-hodisaning jonlantirilgan timsoliy ifodasi bo'lib, voqelik mohiyatini metaforik, ramziy va istioraviy holatda o'ziga ko'chirganligi uchun ham uning shakliy tajassumi hisoblanadi.

Mifologik syujetlar va obrazlarning yozma adabiyotga ta'siri masalasi N.Mallayev, M.Saidov, O.Madayev, T.Xo'jayev, M.Rajabova, M.Narziqulovalarning tadqiqotlarida tahlilga tortilgan. M.Jo'rayevning tadqiqotlarida mif va mifologiya, «Avesto» mifologiyasi, qadimgi turkiy mifologiya, mifologiyaning yozma adabiyotga munosabati, o'zbek folkloridagi mifologik obrazlar, kosmogonik mifologiya, xalq taqvimining mifologik asoslari, mif va epos, shamol bilan bog'liq mifologik tasavvurlar va xalq qarashlari, astromifologiya, arxeomifologiya talqiniga doir fikrlar bayon etilgan.

Yozma adabiyot folklor an'analari orqali qadimgi mifologiya bilan chambarchas bog'langan bo'lib, mifning xalq og'zaki ijodi asarlaridagi epik syujet, motiv va poetik detallar ko'rinishidagi talqinlari badiiy idrok etilgan voqelikni tasvirlashda samarali qo'llanilib kelingan. Badiiy adabiyotda qayd qilingan mifologik obraz va motivlar folklordan ijodiy bahramand bo'lishning o'ziga xos qirralaridan biri hisoblanadi. Shu bois biz badiiy matnda qo'llanilgan mifik syujet elementlari mifologizmlar deyiladi.

O'zbek adabiyotshunosligida yozma adabiyot matnida qo'llanilgan mifologik obrazlar va qadimgi mifik syujetlar adabiyotshunoslikda folklorizm sifatida baholanib kelingan, ammo 'folklorizm' va 'mifologizm' tushunchalari ayri-ayri hodisalarni ifodalovchi atamalar bo'lgani uchun badiiy asar tarkibidagi mifologemalar alohida o'rganilishi maqsadga muvofiqdir.

Qayd qilish joizki, mif va uning yozma adabiyotga ta'siri, xususan, o'zbek mumtoz adabiyotidagi mifologik obrazlar va qadimiy asotir syujetlarining poetik ifodasi masalasi N.Mallayev, M.Saidov, G'.Akramov, M.Jo'rayev, T.Xo'jayev, M.Rajabova, T.Matyoqubova, M.Narziqulova tomonidan o'rganilgan.

Mifologiyaning XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotida tutgan o'rni masalasi monografik jihatdan o'rganilmagan bo'lsa-da, muayyan mifologik syujetlar va an'anaviy mifik obrazlarning badiiy matnda qo'llanilishiga doir ayrim mulohazalar bildirilgan.

Olamdagi moddiy voqelikni anglashning arxaik shakllaridan biri hisoblangan mifologiya keyinchalik xalq og'zaki badiiy ijodi orqali yozma adabiyotning yuzaga kelishi, rivojlanishi va badiiy evolyutsiyasida ham muhim rol o'ynagan. Jumladan, o'zbek mumtoz adabiyotida ko'rlab mifologik obrazlar va mif syujetlari badiiy qayta ishlangan. Yozuvchi badiiy niyatini amalga oshirishda mifologiyadan ijodiy foydalanish, ya'ni badiiy idrok etilgan voqelikni mifologik

tasavvurlar asosida talqin qilish anʼanasining oʻziga xos koʻrinishlari XX asr oʻzbek adabiyotida, xususan, bugungi oʻzbek adabiyoti namunalarida ham yaqqol koʻzga tashlanib turadi.

Tarixiy taraqqiyot natijasida mif va marosimlar transformatsiyasi qayta-qayta poetik mushohada qilinishi tufayli miflar ogʻzaki adabiyotga, ogʻzaki adabiyot, oʻz navbatida, yozma adabiyotga mustahkam va serunum zamin buldi. Adabiyotshunoslikda folklorning yozma adabiyotga, yozma adabiyotning folklarga taʼsiri, bir-birini boyitishi tadqiqotlarning muhim bir yoʻnalishiga aylandi. Chuqurroq oʻylab qaralsa, hozirgi zamon kishilarining ongida eng qadimgi tasavvurlar rudimentlaridan tortib, eng zamonaviy dunyoqarash tushunchalarigacha u yoki bu darajada mavjud, deyish mumkin. Ular har birimizning idrokimizga yarasha uygunlashib, zamonaviy tafakkur mevalarini bermoqda.

Miflar va ularning poetik transformatsiyasi natijasida yuzaga kelgan mifologizmlar badiiy adabiyotda shunchaki syujetni shakllantiruvchi unsur yoki voqelik tasvirining etnomadaniy kontekstini yaratish vositasi emas, balki ijodkor tafakkuri, uning olam manzarasi va odam ruhiyatining barcha qatlamlarini idrok etishiga, provardida ezgulikning yovuzlik ustidan gʻalaba qozonishiga boʻlgan ishonchning badiiy-estetik talqinini yaratishiga asos boʻladigan manbalardan biridir.

Oʻzbek nasrida, jumladan, mumtoz nasriy asarlarda mifologik syujetlardan ijodiy qayta ishlash vositasida foydalanish anʼanasining tarixi ancha uzoq boʻlib, uning ilk koʻrinishlari Nosiruddin Burhonuddin Rabgʻyziyning ‘Qisasi Rabgʻuziy’ asarida uchraydi. Asosan ‘Qurʻoni karim’ oyatlarini turli rivoyatlar, naqlar va hikoyatlar orqali sharhlash maqsadida yaratilgan ushbu asarda muallif oʻzi mansub boʻlgan xalq folklori namunalari – maqol, naql, rivoyat, afsona, qoʻshiqlar qatorida miflardan ham samarali foydalangan. Yodgorlikda kosmogonik, kalendar, hayvonot va nabotot, inson faoliyati va kashfiyoti, etnografik kabi mif turlari uchraydiʼ.

Tabiiyki, mif bugungi kunda nafaqat yozma adabiyotning, umuman, sanʼatning ham ajralmas boʻlagi, uning ravnaqi va taraqqiyot ufqlarini belgilovchi unsurlardan biri boʻlib qolyapti. Sanʼat tobora koʻprok semantik qiyofa kasb etayotgan bugungi kunda miflardagi ramziylik faqat asar poetikasini chuqurlashtiribgina qolmay, balki uning shakli va mazmunini ham asta-sekin oʻziga boʻysundirib olmoqda.

Maʼlumki, folklor asarlari va mumtoz yozma adabiyotda ‘Iskandar Zulqarnayn’ deb yuritilgan hukmdor nomining kelib chiqishi toʻgʻrisida xilma-xil afsona va rivoyatlar yaratilgan. Abu Rayhon Beruniy tomonidan naql qilingan rivoyatlardan birida aytilishicha, ‘Iskandar quyoshning ikki shoxi, kun chiqish, kun botishga borgan sabab bu laqabni olgan’. ‘Sibizgʻa volasi’ mif-hikoyasida ham hukmdorning quyosh oʻgʻli deb taʼriflanishi, uning boshidagi sochlar esa quyosh nurlariga qiyos qilinishidan iborat mifologemaning manbayi ham ana shu

asotiriy qarashlardadir.

Mifning yozma adabiyot badiiy strukturasi o'rniga mutaxassislar turlicha baho beradilar. Xususan, U.B.Dalgatning fikricha, yozuvchi o'z asarini yozayotgan paytda voqealar tafsiloti tasviriga xalq og'zaki ijodining turli-tuman elementlari, shu jumladan, mif va mifologik tasavvurlarni singdirib yuborishi badiiy matnda folklor- etnografik kontekst yuzaga kelishini ta'minlaydi. Darhaqiqat, og'zaki epik an'anada shakllangan mif, afsona, rivoyat va epos syujetlar yozma adabiyotga ko'chganda badiiy asarning metateksti vazifasini bajaradi.

Yozma adabiy asarlarda uchraydigan mifologik obraz va mifologik motivlarni mifologemalar sifatida qaraymiz. Mifning sehrli mohiyati mifologemalarning tabiatida aks etadi. Mifologizmlar mifologik obrazlar, mifologik motiv, mifologik syujetlarning yozma adabiyot mazmuniga singdirilgan ko'rinishidir.

Xalq og'zaki ijodi namunasi bo'lmish mifning yozma adabiyot namunalarida qo'llanilishi adabiyot taraqqiyoti uchun yot hodisa emas edi. Biroq «Ta'bir joiz bo'lsa, mif o'tmish adabiyotida zamonning «shartli libosi» edi». Ammo zamonaviy adabiyotda ham mifning qo'llanilishi, funksiyasi ijodkorlarning poetik maqsadiga, kitobxonning olamni anglash bilan bog'liq dunyoqarashiga mos ravishda tubdan o'zgardi.

«Zamonaviy adabiyotda, ayniqsa, G'arb yozuvchilari qalami ostida mif insoniyat hayotida muntazam takrorlanayotgan qonuniyatlarni yorituvchi uzoq o'tmish «hosilasi» sifatida tarixiy qiyofa»ga ega bo'ldi, mustaqil tarzda idrok qilindi, alohida o'rganib chiqildi».

Umuman olganda, badiiy adabiyotda stilizatsiya hodisasi og'zaki adabiyotga xos bo'lgan xususiyatlarning yozma adabiyotga olib kirilishi usullaridan biridir. Uning bir ko'rinishi esa ijodkor tomonidan asarda mifologik obrazlarni qayta ijodiy qo'llash orqali ma'lum davr ruhi, xalq qarashlari, o'z emotsiyasi va tuyg'ulari, munosabatini aks ettirishdan iborat.

Xulosa shuki, har bir davr og'zaki va yozma adabiyotida ibtidoiy insonlarning qadimiy mifologik tasavvur-tushunchalari asosida shakllangan asotiriy obrazlar tizimi alohida o'ringa ega bo'lib, mif va ijodiy jarayon, folklor va yozma adabiyot munosabatini, mifologik tafakkurdan badiiy-estetik tafakkurga o'tish tamoyillarini, badiiy ijoddagi shakliy-uslubiy, poetik yangilanishlarni aniqlashga xizmat qilishi jihatidan hamisha adabiyotshunoslikning dolzarb va muhim masalalaridan biri bo'lib kelgan. Ular folklor, mumtoz, jadid, hozirgi adabiyot namunalarida an'anaviy tarzda qo'llanib kelayotgani bilan e'tiborni tortadi.

**REFERENCES**

1. Jo'raqulov U. Mif va ijodiy jarayon. / Hududsiz jilva (ilmiy-adabiy maqolalar). – Toshkent: Fan, 2006. – 204 b.
2. Imomov K. O'zbek xalq prozasi poetikasi. – Toshkent: Fan, 2008. – 252 b.
3. Mirzayev T. va b. O'zbek folklori (Darslik). – Toshkent, 2020. – 238 b.
4. Musoqulov A. O'zbek xalq lirikasi. – Toshkent, 2010. – 316 b.
5. Narbaeva, T., Musurmanova, A., & Ismailova, Z. (2023). Priority areas of spiritual, moral and physical education of youth in the family. *Science and innovation*, 2(B1), 49-59.
6. Мусурманова, А. (2019). Концептуальные основы формирования духовной культуры молодежи в системе непрерывного образования. *Проблемы педагогики*, (1 (40)), 5-7.
7. Musurmanova, A. (2018). Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child *The Way of Science. International scientific journal (ISSN 2311-2158)*, 1(47), 70-72.
8. Musurmonova O, Baubekova G. Uzbek folk pedagogy. Tashkent. 2000;320.
9. G'aniyeva, M. A. Q. (2024). Bo'lajak Boshlang'ich Sinf O'qituvchisining Mantiqiy Tafakkurini Rivojlantirishning Ilmiy–Nazariy Asoslari. *International Journal of Formal Education*, 3(10), 252-256.
10. FAN, T., & JURNALI, P. O. I. Scientific-Theoretical Foundations of Developing the Logical Thinking Of The Future Primary School Teacher.